

Руслан ГУРІН,

orcid.org/0000-0003-3118-5733

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) gurin777ruslan@gmail.com

Сузанна ІГНАТЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0107-3458

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) ignatenkosuzan@gmail.com

Зульфія МАМАТОВА,

orcid.org/0000-0001-9028-1085

викладач кафедри дефектології та фізичної реабілітації

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) tamatovazr@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено аналізу проблеми формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури під час професійного становлення. Визначено, що реформаційні зміни, які висувають певні вимоги до особистості сучасного вчителя фізичної культури, підсилюють увагу до їх індивідуальності та доводять, що високий рівень сформованості особистісної зрілості може бути одним із найважливіших показників у професійному становленні. Метою статті є визначення особливостей формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури. Для реалізації мети було поставлено такі завдання дослідження: уточнити змістовне наповнення поняття «особистісна зрілість» та експериментально перевірити залежність навчальних досягнень майбутніх учителів фізичної культури від її сформованості під час здобуття вищої освіти. Під час аналізу психолого-педагогічної літератури було встановлено, що в акмеологічному розумінні ступінь зрілості, а тим більше пік зрілості – «акме» (вершина, найвищий ступінь), розглядається як багатовимірна характеристика стану дорослої людини, що охоплює певний період її прогресивного розвитку, пов'язаного зі значними професійними, особистісними й соціальними досягненнями. Охарактеризовано такі види зрілості, як соціальна, професійна, творча, фізична, особистісна, міжособистісна, креативна, духовна, громадянська. Визначено та охарактеризовано змістовне наповнення наукової категорії «особистісна зрілість». Розглядаючи особистісну зрілість як цілісний системний феномен, ми встановили, що механізмами формування структурних елементів особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури є розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення та морально-вольових якостей. Упродовж дослідження було встановлено, що рівні розвитку емоційного інтелекту, морально-вольових якостей та критичного мислення впливають на успішність професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури, що проявляється в їхніх навчальних досягненнях.

Ключові слова: особистісна зрілість, емоційний інтелект, морально-вольові якості, критичне мислення, навчальні досягнення.

Ruslan HURIN,

orcid.org/0000-0003-3118-5733

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogics

South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) gurin777ruslan@gmail.com

Suzanna IHNATENKO,

orcid.org/0000-0003-0107-3458

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sports Disciplines

South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) ignatenkosuzan@gmail.com

Zulfiy MAMATOVA,

orcid.org/0000-0001-9028-1085

Lecturer at the Department of Defectology and Physical Rehabilitation
South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) mamatovazr@gmail.com

PECULIARITIES OF PERSONAL MATURITY FORMATION OF THE FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

The article is considering the problem of the future physical education teachers' personal maturity formation during their professional development. It is established that the reformation changes, which make certain demands on the personality of a modern physical education teacher, increase the attention to their individuality and prove that high level of personal maturity can be one of the most important indicators in professional development. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the personal maturity formation of the future physical education teachers. To this purpose, the following research tasks were set: to specify the content of the concept of "personal maturity" and experimentally testify the dependence of educational achievements of the future physical education teachers on its formation during higher education. As a result of the psychological and pedagogical literature analysis it was revealed that in the acmeological sense the degree of maturity, all the more the maturity peak – "acme" (top, highest degree) – is considered as a multidimensional characteristic of the adult, covering a certain period of its progressive development, associated with significant professional, personal and social achievements. Such types of maturity are characterized as: social, professional, creative, physical, personal, interpersonal, creative, spiritual, and civic. The content of the scientific category "personal maturity" is determined and characterized. Considering personal maturity as a holistic systemic phenomenon, it was established that mechanisms of forming the structural elements of the future physical education teachers' personal maturity are the following: development of emotional intelligence, critical thinking and moral and volitional qualities. During the investigation it was found out that the levels of development of emotional intelligence, moral and volitional qualities and critical thinking have an impact on professional development of the future physical education teachers, which is revealed in their academic achievements.

Key words: personal maturity, emotional intelligence, moral and volitional qualities, critical thinking, educational achievements.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з підготовкою конкурентоспроможних учителів фізичної культури, що уможливило вирішення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 рр. Результатом цього є реформаційні зміни, які висувають певні вимоги до особистості сучасного вчителя фізичної культури, модернізації та якості його професійної підготовки на акмеологічних засадах. Це підсилює увагу до індивідуальності майбутніх учителів фізичної культури й доводить, що високий рівень сформованості особистісної зрілості може бути одним з найважливіших показників їхнього професійного становлення. У зв'язку з цим потреба в різнобічному осмисленні, усвідомленні та розумінні особливостей формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури під час їхнього професійного становлення не викликає сумніву.

Аналіз досліджень. Аналіз наукового фонду України доводить, що проблематика зрілості у педагогіці та психології досліджена за різними контекстами. З-поміж наукових розвідок за останні десятиріччя автори виокремлюють такі роботи, як «Формування соціально-професійної зрілості майбутнього вчителя історії у навчально-

виховному середовищі» (О. Ганжа, 2011 р.); «Суб'єктно-вчинкові критерії оцінки особистісної зрілості студентської молоді» (О. Лукасевич, 2010 р.); «Формування громадянської зрілості майбутніх учителів» (Т. Мироненко, 2001 р.); «Становлення емоційної зрілості в підлітковому та юнацькому віці» (І. Павлова, 2005 р.); «Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища» (С. Поліщук, 2007 р.); «Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників» (Л. Потапчук, 2001 р.); «Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія та практика)» (В. Радул, 1998 р.); «Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки» (О. Темрук, 2006 р.); «Диспозиційна модель особистісної зрілості» (О. Штепа, 2006 р.); «Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України» (Г. Яворська, 2006 р.). Незважаючи на широкий спектр досліджень означеного конструкту, питання формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури під час професійного становлення залишається відкритим.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування особистісної зрілості майбутніх

учителів фізичної культури. Для реалізації мети було поставлено такі завдання дослідження: уточнити змістовне наповнення поняття «особистісна зрілість» та експериментально перевірити залежність навчальних досягнень майбутніх учителів фізичної культури від її сформованості під час здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У психології поняття «зрілість» і «дорослість» нерідко ототожнюються, тому доросла людина у віковому періоді між юністю і старістю часто називається зрілою. Дорослість і зрілість психологами розглядається переважно як найбільш тривалий період онтогенезу, що характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людської особистості. На відміну від психології, акмеологія зрілість не ототожнює з дорослістю, навпаки, ці категорії різняться. З акмеологічної точки зору зрілість особистості – це найбільш масштабна категорія, що включає переважно розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності її поведінки й відносин. Зріла особистість відрізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей, соціальною активністю, що має гуманістичну спрямованість, а не тільки високими професійними досягненнями та ефективною самореалізацією. З іншого боку, не будь-яку дорослу людину можна назвати по-справжньому зрілою особистістю. Саме тому в акмеологічному розумінні ступінь зрілості, а тим більше пік зрілості – «акме» (вершина, найвищий ступінь), розглядається як багатовимірна характеристика стану дорослої людини, що охоплює певний період її прогресивного розвитку, пов'язаного зі значними професійними, особистісними та соціальними досягненнями, тому акмеологія як наука покликана й дає змогу всебічно вивчати особливості найважливішого етапу розвитку людини в період зрілості (Радул, 2007). З іншого боку, під зрілістю розуміють етап психічного розвитку та якість особистості (Меднікова, 2012).

Теоретичний аналіз досліджень Б. Ананьєва, Н. Вишнякової, С. Максименко, А. Реана, В. Рибалка, К. Роджерса та інших науковців дав змогу встановити, що вчені визначають такі види зрілості, як соціальна зрілість (активна життєва позиція та здатність особистості до взаємодії із середовищем) (Ганжа, 2011); професійна зрілість (професійна майстерність, покликання, досвід самоактуалізації); творча зрілість (творчий потенціал, що поєднує оригінальність мислення, уяву, інтуїцію, обдарованість, ініціативність, чуттєвий

досвід і природні задатки особистості); фізична зрілість (характеризується досягненням здорового способу життя, енергією, фізичною силою та досконалістю, фізіологічною гармонією); особистісна зрілість (високий рівень здатності до саморозвитку, особистісне зростання, розквіт сутнісних сил людини, що базується на когнітивній сфері); міжособистісна зрілість (розвиток комунікативної сфери, що передбачає досвід спілкування, колегіальність, взаєморозуміння, доброзичливість; управлінської сфери, що включає взаємодію, вплив і досвід управлінської діяльності; співтворчості, що поєднує співробітництво, спільну творчість, імпровізацію, емпатію і творчий пошук у процесі спілкування); креативна зрілість (розвиток процесів самості, творчої індивідуальності, самопобудова власного «Я», конструктивності); духовна зрілість (ґрунтується на оригінальності світосприйняття, духовних цінностей, культурі та духовному відродженні) (Вишнякова, 2000); громадянська зрілість (почуття громадянського обов'язку, патріотизм, просуспільна діяльність, інтерес до суспільно-політичного життя та участь у житті суспільства, національна й планетарна свідомість) (Цина, 2014).

Розглядаючи наукову категорію «особистісна зрілість», ми встановили, що багатогранність дослідження позначається на неоднозначності її термінологічного оформлення. Вчені визначають особистісну зрілість як ефект самостійно пережитої людиною у зрілому віці ненормативної кризи ідентичності. Самостійність вказує на здатність людини без сторонньої допомоги, покладаючись тільки на себе, вийти зі складної ситуації. Найбільш яскравим показником сформованої особистісної зрілості є самодетермінація, яка проявляється у взаємоактивності свободи та відповідальності. О. Штепою виділено десять експлікованих рис зрілої особистості, таких як синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія (Штепа, 2007). На думку Н. Дідик, феномен особистісної зрілості характеризується такими рисами, як самоприйняття; суб'єктність, здатність до вчинку; відповідальність, інтернальний локус контролю; саморегуляція; соціабельність; трансценденція; креативність; самостійність; самоактуалізація; філософське почуття гумору; інтелектуальність; автентичність; нонконформізм; моральність; психічне здоров'я (Дідик, 2010).

Отже, розглядаючи особистісну зрілість як цілісний системний феномен, ми встановили, що механізмами формування структурних елементів

особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури є емоційний інтелект, критичне мислення та морально-вольові якості, тому особливості формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури полягають у розвитку цих механізмів, які впливають на навчальні досягнення під час здобуття вищої освіти.

Реалії сьогодення вимагають від майбутніх учителів фізичної культури сформованої здатності до критичного мислення, під яким розуміють не тільки виявлення недоліків у судженнях інших людей, але й один із способів інтелектуальної діяльності, що характеризується такими вміннями, як визначення помилкових стереотипів, що ведуть до неправильних висновків; виявлення упереджених ставлень, думок і суджень; виокремлення фактів, що завжди можна перевірити, від припущень; сумнів логічної непослідовності усного чи письмового мовлення; визначення сутності проблеми та альтернативних шляхів її творчого розв'язання; відокремлення головного від несуттєвого в тексті чи мовленні та вміння акцентуватися на першому (Деркаченко, 2020).

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Б. Блум, Ю. Деркаченко, Дж. Дьюї, А. Ємельянова, С. Терно, Ю. Яковенко) дав змогу встановити, що критичне мислення використовують для вирішення завдань, формулювання висновків, імовірнісної оцінки та прийняття рішень. Критичне мислення передбачає використання когнітивних технік і стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного результату. В аспекті дослідження схиляємося до визначення О. Пометун, у якому авторка під критичним мисленням розуміє такий вид мислення, який характеризується самостійністю та відповідальністю, передбачає здатність людини побачити проблему, проаналізувати інформацію, побачити шляхи вирішення проблеми, вибрати найкращий варіант розв'язання, обґрунтувати свій вибір. До основних характеристик критичного мислення відносять активність, відповідальність, дисциплінованість, рефлексивність, логічність, самостійність, цілеспрямованість. Головною його ознакою є здатність «думати про своє мислення», рефлексувати та свідомо покращувати його (Пометун, 2018).

Стислий огляд тлумачень поняття «емоційний інтелект» показав, що дослідники О. Власова, Г. Гарскова, Д. Люсин, Е. Носенко, О. Саннікова, А. Петровська, Д. Ушакова, розкриваючи зміст цього поняття, звертались перш за все до розмежування конструктів «емоції» та «інтелект», які досі розглядалися як протилежні один одному. З іншого боку, в сучасній психології емоційного інтелекту

спостерігається тенденція до використання таких категоріальних концептів відображення змісту цього поняття, як «емоційне самоусвідомлення», «емоційна розумність», «емоційна освіченість», «емоційна грамотність». Загалом розкриття змісту емоційного інтелекту відбувається через застосування понять «спроможність» «здібність», «здатність» з акцентом на ціннісній сутності емоційного інтелекту, його функціональній властивості відображати внутрішній світ особистості.

Отже, спираючись на предмет нашого дослідження, наголошуємо на тому, що емоційний інтелект починається з розуміння своїх емоцій, тому, тільки усвідомивши свої емоції, ми можемо навчитися розумінню емоцій інших людей і причин, що викликали їх. У зв'язку з цим на розвиток емоційного інтелекту майбутніх учителів фізичної культури впливає сукупність внутрішніх та ідентифікованих мотивів, які забезпечують успішність навчальної діяльності, високі показники емоційної креативності, самооефективності як переконаності у власній продуктивності, загального інтелекту та низькі показники навчальної тривожності, зокрема почуттів гніву, власне тривожності, неспокою та надмірної емоційності під час перевірки знань (Гурін, 2020).

Враховуючи специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури та спираючись на наукові доробки вчених, ми встановили, що морально-вольові якості мають особливе значення та впливають на формування особистісної зрілості під час професійного становлення (Гузій, 2004).

Підґрунтям цього виступає дослідження Н. Семченко, в якому доведено, що навчати й виховувати може лише вчитель, у якого сформовані емоційні та морально-вольові якості, причому моральність охоплює не тільки взаємовідносини людей, але й їхні моральні погляди, переконання, звички, почуття, поведінку людей тощо. Вважаємо, що майбутні вчителі повинні мати достатньо розвинені морально-вольові якості, такі як гуманність (сприйняття дитини як найвищої цінності, шанобливе ставлення до неї як до унікальної особистості); соціальна відповідальність, почуття обов'язку (наявність потреби довільно взяти відповідальність за результати своєї поведінки перед собою, довколишніми людьми та суспільством загалом); здатність враховувати наслідки своїх дій; почуття відповідальності за інших людей; альтруїзм (виражений достатньою мірою пріоритет у людини інтересів групи перед індивідуальними інтересами, здатність частково пожертвувати власним благом заради досягнення суспільних цілей); принциповість, сумлінність, ретельність, самокритичність (прагнення діяти

відповідно до власних життєвих принципів, добротне виконання кожного фрагмента праці, бажання адекватно сприймати себе та свою поведінку); дисциплінованість (суворе дотримання розпорядку дня, чіткий розподіл роботи та часу на її виконання); чеснотлюбність (наявність в учителя сильно вираженого мотиву до самоствердження, суспільного визнання, лідерства); гідність (позитивне ставлення до себе, розуміння власної значущості як особистості); працелюбність (схильність, бажання добровільно працювати заради досягнення певних цілей, загальне позитивне ставлення до роботи); мужність, рішучість, сміливість, стійкість (здатність до виправданого ризику, відсутність страху під час відстоювання своїх ідеалів, ідей тощо) (Семченко, 2005).

Задля визначення механізмів, що впливають на рівні навчальних досягнень майбутніх учителів фізичної культури, було здійснено емпіричне дослідження, у якому було вибірково обрано 90 здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта» (Фізична культура) 1 і 2 років навчання та оцінено за ступенем прояву емоційного інтелекту, морально-вольових якостей, критичного мислення та навчальних досягнень. Для вирішення питання про те, чи впливає розвиток цих механізмів на навчальні досягнення майбутніх учителів фізичної культури, було використано χ^2 -квадрат.

Так, для показника навчальних досягнень були одержані такі частоти (ознаки): 21 особа з достатнім рівнем навчальних досягнень, 35 осіб із базовим рівнем і 34 особи з низьким рівнем. Перша група складає 23,3% вибірки, друга – 38,9%, а третя – 37,8% від усієї вибірки. Під час розподілу за рівнем прояву емоційного інтелекту було обрано три рівні за кількістю респондентів

групи, в кожній по 30 осіб: низький, базовий та достатній рівні.

Другий показник навчальних досягнень за частотами ознаки діагностовано у 20 осіб із достатнім рівнем навчальних досягнень, 40 осіб із базовим і 30 осіб із низьким рівнем. Перша група складає 22,2% вибірки, друга – 44,5%, а третя – 33,3% від загальної кількості респондентів. Під час розподілу за рівнем прояву морально-вольових якостей було обрано також по 30 осіб (низький, базовий і достатній рівні).

Третій показник навчальних досягнень за частотами ознаки діагностовано у 19 осіб із достатнім рівнем навчальних досягнень, 45 осіб із базовим рівнем і 26 осіб із низьким рівнем відповідно. Перша група складає 21,1% вибірки, друга – 50%, а третя – 28,9% від загальної кількості респондентів. Під час розподілу за рівнем прояву критичного мислення було обрано також по 30 осіб на низькому, базовому та достатньому рівнях. Усі емпіричні дані (частоти) подано в табл. 1.

В цьому разі підрахунки емпіричного значення критерію χ^2 -квадрату було здійснено за такою формулою:

$$\chi^2_{емп} = \sum_{i=1}^k \frac{d_i^2}{f_{mi}}$$

де d_i – різниця між емпіричними та теоретичними частотами; f_{mi} – теоретична частота. В нашому разі число ступенів свободи дорівнює 4. Відповідно до табличних даних (Калинина, 2002),

$$\chi^2_{кр} = \begin{cases} 9,49 \text{ для } P \leq 0,05 \\ 13,28 \text{ для } P \leq 0,01 \end{cases}$$

Для більшої наочності було побудовано вісі значущості (рис. 1, 2, 3) відповідно до трьох емпіричних величин.

Таблиця 1

Емпіричні дані механізмів та рівнів навчальних досягнень

№	Механізми	Рівні за чинниками	Оцінка навчальних досягнень						Всього
			низький		базовий		достатній		
			abc	Fm	abc	Fm	abc	Fm	
1	Емоційний інтелект	Низький	18	11,3	5	11,7	7	7	30
		Базовий	10	11,3	10	11,7	10	7	30
		Достатній	6	11,3	20	11,7	4	7	30
	Всього		34	34	35	35	21	21	90
2	Морально-вольові якості	Низький	20	10	5	13,3	5	6,7	30
		Базовий	5	10	15	13,3	10	6,7	30
		Достатній	5	10	20	13,3	5	6,7	30
	Всього		30	30	40	40	20	20	90
3	Критичне мислення	Низький	14	8,7	6	15	10	6,3	30
		Базовий	6	8,7	17	15	7	6,3	30
		Достатній	6	8,7	22	15	2	6,3	30
	Всього		26	26	45	45	19	19	90

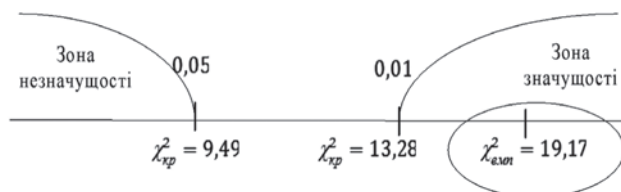

Рис. 1. Емпірична величина відповідно до емоційного інтелекту

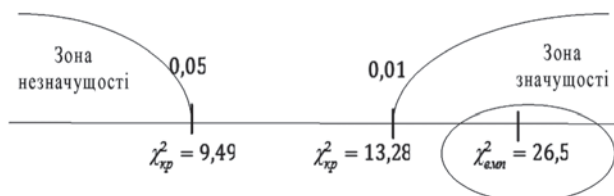

Рис. 2. Емпірична величина відповідно до морально-вольових якостей

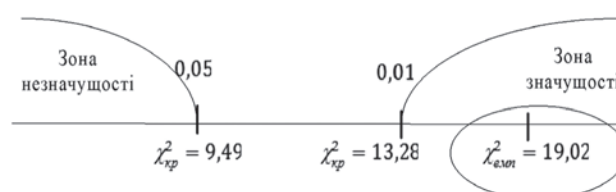

Рис. 3. Емпірична величина відповідно до критичного мислення

Як видно з рис 1, 2, 3, емпіричні величини критерію χ^2 -квадрату містяться в зонах значущості. З іншого боку, слід прийняти гіпотезу H_1 про те, що рівні розвитку емоційного інтелекту, морально-вольових якостей та критичного мис-

лення впливають на успішність професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури, яке проявляється в їхніх навчальних досягненнях.

Висновки. Проведений аналіз теоретичних засад поняття «особистісна зрілість» не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Аналіз одержаних результатів свідчить про необхідність подальшого формування особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури під час фахового становлення. Саме тому перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов особистісної зрілості майбутніх учителів фізичної культури під час фахового становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишнякова Н. Творческая зрелость личности и уровни достижения акме. *Акмеология – 2000: методические и методологические проблемы* / сост. и ред. Н. Кузьмина, А. Зимичев. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская Акмеологическая Академия, 2000. С. 55-61.
2. Ганжа О. Соціально-професійна зрілість майбутнього вчителя історії. Кіровоград : ПП Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2011. 78 с.
3. Гузій Н. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2004. 243 с.
4. Дідик Н. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка, Л. Онуфрієвої. Вип. 7. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 190–206.
5. Калинина В., Панкин В. Математическая статистика : учебник для студентов средних специальных учебных заведений. 4-е изд., испр. Москва : Дрофа, 2002. 336 с.
6. Меднікова Г. Особистісна зрілість: сутність та критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 43 (2). С. 179-186.
7. Радул В., Кравцов В., Михайліченко М. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя : навчальний посібник. Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. 252 с.
8. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
9. Семченко Н. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2005. 162 с.
10. Цина В. Сутність, структура, особливості особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 14. С. 309.
11. Штепа О. Дефініція особистісної зрілості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : збірник статей АПН України, Інституту соціальної та політичної психології. Вип. 16 (19). Київ : Міленіум, 2007. С. 149-157.
12. Hurin R. Development of the future teachers' emotional intelligence. *Open Science: Interesting Events for 2020 : abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Primedia E-launch LLC. Chicago, USA, 2020. P. 33–36.

REFERENCES

1. Vishnyakova N. Tvorcheskaya zrelost' lichnosti i urovni dostizheniya acme Akmeologiya – 2000: metodicheskiye i metodologicheskiye problemy [Creative maturity of personality and levels of achieving the Acme. Acmeology – 2000: methodological and methodological problems] / sost. i red. N. Kuz'mina i A. Zimichev. SPb.: Sankt-Peterburgskaya Akmeologicheskaya Akademiya, 2000. S. 55-61 [in Russian].
2. Hanzha O. Sotsial'no-profesiynna zrilist' maybutn'oho vchytelya istoriyi [Socio-professional maturity of the future history teacher]. Kirovohrad: PP Tsentri operatyvnoyi polihrafiyi "Avanhard", 2011. 78 s. [in Ukrainian].

3. Huziy N. Pedagogichnyy profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty [Pedagogical professionalism: historical-methodological and theoretical aspects]: monohrafiya. K.: NPU im. M. P. Drahomanova, 2004. 243 s. [in Ukrainian].
4. Didyk N. Profesiyno znachushchi kharakterystyky osobystisnoyi zrilosti maybutnikh psykholohiv. Problemy suchasnoyi psykholohiyi [Professionally significant characteristics of the future psychologists' personal maturity. Problems of modern psychology]: zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutu psykholohiyi im. H. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. S. Maksymenka, L. Onufriyevoyi. Vyp. 7. Kam'yanets'-Podil's'kyy: Aksioma, 2010. S. 190–206 [in Ukrainian].
5. Kalinina V., Pankin V. Matematicheskaya statistika [Mathematical statistics]: ucheb. dlya stud. sred. spets. ucheb. zavedeniy. Izd. 4-ye, ispr. M.: Drofa, 2002. 336 s. [in Russian].
6. Mednikova H. Osobystisna zrilist': sutnist' ta kryteriyi [Personal maturity: the essence and criteria]. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. Skovorody. Psykholohiya. 2012. Vyp. 43 (2). S. 179–186 [in Ukrainian].
7. Radul V., Kravtsov V., Mykhaylichenko M. Osnovy profesiynoho stanovlennya osobystosti suchasnoho vchytelya [Fundamentals of professional development of the modern teacher personality]: navchal'nyy posibnyk. Kirovohrad: Polihrafichno-vydavnychyy tsentr TOV "Imeks-LTD", 2007. 252 s. [in Ukrainian].
8. Pometun O. Krytychne myslennya yak pedahohichnyy fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. Ukrayins'kyy pedahohichnyy zhurnal. 2018. № 2. S. 89–98 [in Ukrainian].
9. Semchenko N. Pedahohichni umovy formuvannya lider's'kykh yakostey maybutnikh uchyteliv u pozaaudytorniy diyal'nosti [Pedagogical conditions of formation of the future teachers' leadership qualities in extracurricular activities]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Kharkiv, 2005. 162 s. [in Ukrainian].
10. Tsyna V. Sutnist', struktura, osoblyvosti osobystisno-profesiynoyi zrilosti maybutn'oho vchytelya [The essence, structure, features of the future teacher's personal and professional maturity]. Vytoky pedahohichnoyi maysternosti. Seriya: Pedahohichni nauky. 2014. Vyp. 14. S. 309 [in Ukrainian].
11. Shtepa O. Definitysiya osobystisnoyi zrilosti. Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi [Definition of personal maturity. Scientific studies in social and political psychology]: zbirnyk statey. APN Ukrayiny, In t sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi. K.: Milenium, 2007. Vyp. 16 (19). S. 149-157 [in Ukrainian].
12. Hurin R. Development of the future teachers' emotional intelligence. Open Science: Interesting Events for 2020: abstracts of the 6th International scientific and practical conference. Primedia E-launch LLC. Chicago, USA. 2020. P. 33–36.